

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

"Ce'ale" Fiili ve Türevlerinin Kur'ân'da İfade Ettiği Anlamlar
The Meanings Of "Ce'ale" Verb And Its Derivatives In Quran

Yazar / Author

Hilal REYHANLIOĞLU

KSÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş / TÜRKİYE

hilalreyhan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0643-243X>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 25/09/2018

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 21/12/2018

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2018

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Temmuz-Aralık / July-December

Yıl/Year: 16 **Sayı/Issue:** 32 **Sayfa /Page:** 255-278

Atıf/Citation: Reyhanlıoğlu, Hilal. "'Ce'ale" Fiili ve Türevlerinin Kur'ân'da İfade Ettiği Anlamlar". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (Aralık 2018): 255-278.

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

"Ce'ale" Fiili ve Türevlerinin Kur'ân'da İfade Ettiği Anlamlar

Özet

Kur'an'ın doğru anlaşılması adına yapılan çalışmaların içerisinde, onda yer alan kelimelerin anlamının tespitine yönelik çabalar önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bir metni oluşturan kelimeler ne kadar doğru anlaşılırsa o metnin vermek istediği mesaj, hedef kitlenin zihninde o oranda doğru karşılık bulur. Bu bağlamda Kur'an da belirli bir dil ve o dilin özellikleri ile varid olmuş bir metin olduğundan, içerisinde verilmek istenen mesajlara en doğru şekilde ulaşabilmek için, onun dili olan Arapçaya ait sözcüklerin anlamlarının ve özelliklerinin iyi bilinmesi gerekir.

Bir sözcüğün anlamını ortaya çıkarabilmenin yolu, o sözcüğün yer aldığı metin içerisindeki bağlamının durumu ile ilgilidir. Hemen her dilde olduğu gibi Arapçada da çok anlamlı lafızlar bulunmaktadır. Birden fazla anlama sahip bir kelimenin cümlede hangi manasıyla yer aldığını anlayabilmek, ancak o kelimenin metin içi ve metin dışı bağlamının bilinmesiyle mümkündür. Bu doğrultuda makalemizde Kur'an'ın çok anlamlı lafızlarından biri olan "ce'ale" fiilinin Kur'an'da yer aldığı ayetler bağlamında hangi manalara geldiğinin tespiti yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Lügât, "Ce'ale", Anlam

The Meanings Of "Ce'ale" Verb And Its Derivatives In Quran

Abstract

Within the works carried out in order to make an accurate understanding of the Qur'ân, the efforts to determine the meaning of the words have an important place. The more the words composing the text are precisely understood the more the message conveyed by the text will be exactly represented in the target group's

mind. Since the Qur'ān is written in Arabic language with well-defined features, it is important to know the meaning of the words that belong to that language in order to understand the message the Qur'ān wants to give.

The revelation of the meaning of a word contained in a text depends on its context. Many languages are endowed with words rich in meaning, the same is true for Arabic language. Understanding in which meaning the word takes place in the sentence is possible even when we have the knowledge of the contextual and non-contextual meaning. In this context, our article consists in identifying the different meanings of the verb "je'ale" following the contexts in which it appears in the Qur'ān.

Keywords: Tafsir, Qur'ān, glossary, commentary, "je'ale", meaning

Giriş

Kur'an; doğrudan insanı merkezine alan bir kitap olup, insanın hayatını Allah'ın muradına uygun bir şekilde yaşayabilmesi için nazil olmuştur. Nitekim bu yüzden O kendisini "insanlara yol gösterici"¹ olarak tanımlamaktadır.² Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'i anlamaya yönelik her çalışma büyük önem arz etmektedir. Bunun ilk adımı ise dil ve dilin kullanımı ile ilgili çalışmalardır.

Bütün dillerin olduğu gibi Arap dilinin de anlama aracılık etmesi cümleler yardımıyla olur. Cümleler ise kelimelerden meydana gelir.³ Dillerin temel unsuru olan kelimeler yapı olarak çeşitlilik gösterdiği gibi anlam bakımından da tek anlamlı ve çok anlamlı kelimeler olmak üzere gruplara ayrılır. Tek anlamlı kelimeler kullanıldığı her yerde hemen hemen aynı anlama gelirken, çok anlamlı kelimeler kullanıldığı yere göre farklı anlamlara sahip olabilir. Bu du-

---

¹ Bakara 2/185; Âl-i İmrân 3/138; Nahl 16/89.

² Bu makalede aksi belirtilmediği sürece kullanılan mealler Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ān-ı Kerim Meali'nden alınmıştır.

³ Fatih Tiyek, "Vav Harfi ve Kur'an'ı Anlamaya Etkisi", *Bilimname XXX (1/2016)*, 279.

rumda söz konusu kelimenin anlamını tespitte bağlam gündeme gelmektedir. Nitekim İngiliz dilbilimci John Lyons'ın "Bana sözcüğün bağlamını verin, size anlamını vereyim." sözü bizi bu unsura yöneltmektedir. Mantık ve dil felsefesi alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan Wittgenstein'in (1889-1951) "Sözcüğün anlamını araştırmanın, kullanımını araştırın." sözü⁴ de kelimelerin kullanıldıkları bağlam dikkate alındığında anlaşılabilirliğini veciz bir şekilde dile getirmektedir.⁵

Çok anlamlı kelimelerin anlamının tespitinde bağlamın öne çıkması, bu kelimelerin anlamındaki belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Çünkü çok anlamlı kelimeler, henüz son şekli verilmemiş olan bir hamura benzerler. O hamuru ne için ve hangi amaçla kullanacaksınız o duruma en uygun kalıba koyarak ona son şeklini verirsiniz. Eğer verdiğiniz son şekil, kullanım amacına uygunsa, istenen hizmeti veriyorsa seçtiğiniz kalıp yerinde ve doğrudur. Ancak istenen hizmete uygun olmayan bir kalıp seçmişseniz bir uyum problemi yaşarsınız. Sonuçta amacınıza uygun araç kullanamadığınızdan hedef kitlenizi vermek istediğiniz hizmetten de yoksun bırakırsınız. Verdiğimiz örnekte ortaya çıkan problemi Kur'an'ı anlamaya yönelik çalışmalarda da görmek mümkündür.

Konumuz "ce'ale" fiili ve bu fiilin Kur'an'da ifade ettiği anlamların tespiti olduğu için meal ve tefsirler bizim için temel kaynaklardır. Bu fiilin meallerde ve tefsirlerde hangi anlamlarla karşılık bulunduğu kelimenin kök manalarına dair ipuçları taşımaktadır. Ancak "ce'ale" fiilinin çok anlamlı bir yapıya sahip olması ve kullanım açısından da farklı durumlarda anlamında ortaya çıkan bazı değişiklikler, kelimenin anlamını verenler arasında kimi zaman görüş ayrılıklarına sebep olmaktadır. Bu durum ise "ce'ale" kelimesinin geçtiği ayetlerde söz konusu ayete kattığı anlamı doğru vermede bizim için

---

⁴ Jhon Lyons, *Kuramsal Dilbilime Giriş*, çev. Ahmet Kocaman (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,1983), 367.

⁵ Zülfikar Durmuş, "Elmalılı'nın Meâlinde Çok Anlamlılık Problemine Yaklaşımı (Lafız-Mana İlişkisi)", *Diyanet İlmî Dergi* 51/3 (2015):59.

bir problem haline gelmiştir.

"Ce'ale" Fiilinin Lügavî Manaları:

"Ce'ale" fiili ve türevlerini Kur'an'da farklı formlarda yüzlerce kez görmemiz mümkündür. Kur'an'da böylesine yaygın kullanılan bir kelimenin, geçtiği her yerde aynı manayı verdiğini söylemek ise pek doğru bir yaklaşım gibi görünmemektedir. Söz konusu olan kelime "ce'ale"nin çok anlamlı bir kelime olduğu gerçeğinden hareketle kelimenin sahip olduğu manaların tespiti için öncelikle lügatlerden yararlanacağız.

Bilinen en eski lügatlerden biri olan Kitab'ül-Ayn'ın müellifi Halil bin Ahmet (ö.175/791) de "ce'ale" fiilinin çok anlamlı bir yapısı olduğuna işaret ederek "ce'ale" fiiline ilk etapta " صنع "sane'a" yapmak anlamını verir. Daha sonra ise bu fiilin kapsamlı bir fiil olduğunu belirterek yardımcı fiil olarak da gelerek "bir işi yapmaya başlamak" anlamında kullanıldığını söyler.⁶

Oldukça geniş bir anlam alanına sahip "ce'ale" fiili için; Ezherî (ö.370/980), Ebu'l Abbas İbnü'l Arâbi (ö. 231/846)'den şöyle nakleder; "Ce'ale" fiilinin üç manası vardır. Bunlar; (sayyere) dönüştürmek, (akbale) başlamak ve (haleka) yaratmak...⁷ şeklindedir. İsfahânî (ö.502/1108)⁸ "ce'ale" fiiline Ezherî'nin naklettiği manalara

⁶ Ebü Abdîrrahman el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn Muratteben alâ Hurûfi'l-Mu'cem*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut,:Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 2003) , 1: 229.; Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüga*, nşr. Abdusselam Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru'l-Fîkr, 1399/1979), 1: 460-461.

⁷ Ebü Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbül-Luga* (Beyrut: Dâr'ü İhyâ el-Türâs el-Arabî, 2001), 1:240-241.

⁸İsfahânî'nin "ceale" fiiline verdiği manalar:

a) " طفق " tafîga ve " صار " sâra fiilleri gibi mef'ul almadan kullanılır. Örneğin "Zeyd söylemeye başladı."

b) " اوجد " evcede fiili gibi kullanılır ancak bu durumda bir mef'ul alması gerekir.Örneğin *وجعل لكم السمع والأبصار والأفئدة* "Size işitme duyusu, gözler ve kalpler verdi."

İsfahânî "haleka/yaratmak" fiilinin izahını yaparken de " اوجد " evcede fiilini kullanarak "bir şeye varlık vermek" manasını verir. O halde haleka ve cealenin bu kullanımda manaları aynıdır.

benzer manalar verirken⁹ İbn Manzûr'un (ö.711/1311) bu fiilin iza-
hına oldukça geniş yer ayırdığını görüyoruz. "Dönüştürdü, yaptı,
(Sibeveyh, ö.180)" "Bazısını bazısına üstün yaptı." (Zeccâc, ö.311)
şeklinde Sibeveyh ve Zeccâc'ın bu fiili izah etmede kullandıkları ör-
neklere yer verir. Ayrıca; "Zeyd'in soyunu sana nispet etti, yani onu
sana kardeş yaptı." ve "Biz O Kurân'ı Arapça olarak indirdik"¹⁰ yani
o Kur'an'ı anlayabilmeniz için Arapça olarak açıkladık" şeklindeki
örneklerle kelimenin anlam sahasının oldukça geniş olduğuna dik-
kat çeken İbn Manzûr'un kelimeye; "dönüştürmek, yapmak, nispet
etmek, beyan etmek" gibi manaları verdiğini görmekteyiz. Yine bir
şeyin yapıldığı ham maddesi anlamında, "bu kapıyı şu ağaçtan yap-
tım" ve "Görünmez-bilinmez varlıkları Allah'ın otoritesine ortak yaptı-
lar"¹¹ gibi örnekler de "ce'ale" fiilinin anlam sahasını açıklamak için
İbn Manzûr'un kullandığı ifadelerden bazılarıdır. İbn Manzûr'un
"ce'ale" kelimesinin izahı için verdiği örnekler kendinden önce ya-
zılmış eserlerdekiyle ile bire bir aynıdır. Bu durum farklı zamanlar-
da yazılmış eserler arasında, önce yazılmış olanların daha sonra
yazılmış olanlara tesirini de açıkça göstermektedir.

Firûzabâdî (ö.817/1414) ve Zebîdî (ö.1205/1791) ise kendin-
den önceki lügatlerden bir derleme yaparak kelimeye verilmiş olan
bütün manaları bir arada verirler. Verilen manalardan bazıları şöy-
ledir: Yapmak, dönüştürmek, zannetmek, isimlendirmek, yaratmak,
beyan etmek, şereflendirmek, hüküm vermek¹²...gibi.

c) "Bir şeyden bir şeyin var edilmesi ve oluşturulması" anlamında kullanıldığında
ise manen ikinci maddeye benzer fakat bu kez iki mef'ulle birlikte kullanılır. وَاللَّهُ جَعَلَ
لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا "Allah size kendi türünüzden eşler var etti."

d)Tasyîr manasında kullanılır; "Bir şeyi bir durum değil de başka bir durumda
oluşturmak." Örneğin; "الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فِرَاشًا "O ki size yeri döşek yaptı."

e)"Bir şey hakkında hak veya bâtil bir karar vermek." Tıpkı: "إِنَّا رَأَوُوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنْ
الْمُرْسَلِينَ " Biz onu tekrar sana döndüreceğiz ve onu peygamber yapacağız."

⁹ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *El-
Müfredat Fi-Garibi'l-Kur'an* (Tahran: Mektebetü'l-Büzer, 1373) 92.

¹⁰ Zuhûf 43/3.

¹¹En'âm 6/100.

¹² Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Yâkub b. Muhammed el-Firûzabâdî, , *el-
Kâmûs'ul-Muhît* (Beyrut: Dâr'ül-Fikr, 2003), 879;Ebü'l Feyz Muhammed el-Murtaza

Lügat müelliflerimizin dışında müfessirlerimizden bazıları da bu kelimenin izahını yapmışlardır.¹³ Örneğin Beydâvî (ö.685/1286) "ce'ale" fiilinin umumi bir fiil olduğunu ve üç manası olduğunu ifade eder. Bunlar;

1. " طفق " tafiga ve " صار " sâra fiilleri gibi kullanılır. Bu durumda meful almaz yani müteaddi olmaz.

2. Tek mefulle birlikte geldiğinde " اوجد " evcede "var etti" fiili gibidir.

3. Çift mefulle beraber kullanıldığı zaman ise "tasyir" manasındadır.¹⁴

Kurtûbî'nin (ö.671/1272) de bu kelimeye verdiği anlamlardan bazıları şöyledir: Bakara suresi 22. ayette geldiği şekliyle iki mefule geçişli olduğunda "yaptı, meydana getirdi"; Mâide sûresi 1. ayette geldiği şekliyle "yaratma"; Zuhûrûf suresi 19. ayette geldiği şekliyle de "isimlendirme" olarak açıklamaktadır.¹⁵

Bu fiili ele alan çalışmalarda özetle; yapmak, değiştirmek, kılmak, bir şeyi yapmaya başlamak, isimlendirmek, hükmetmek, isnat etmek, vermek, yaratmak, söylemek, zannetmek, yerleştirmek, yüklemek, tayin ve tesis etmek gibi manaların verilmiş olduğunu söyleyebiliriz.¹⁶

"Ce'ale" fiiline lügatlerde pek çok mana verilmiş olmakla birlikte esasen verilen manaları; "yapmak", "yaratmak", "dönüştürmek"

b. Muhammed b. Abdirrezzak ez-Zebidî, *Tâcu'l-arûs Min Cevâhirü'l-Kâmus* (Kuveyt: Matbaatü Hukûmeti'l-Kuveyt, 1986), 14:107-110.

¹³ "Ce'ale" fiilinin mahiyeti hakkında daha geniş bilgi almak isterseniz bk.: Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2006), 1:298-299.

¹⁴ Abdullah İbn Ömer İbn Muhammed Nasiruddîn el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl* (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî), 1:36.

¹⁵ Bk.: Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr İbn Fahr el-Kurtûbî, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'an* (Kahire: Dârü Kütübü'l-Mısriyye, 1964), 1:228.

¹⁶ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 1: 229; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Lüga*, 1:240-241.; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüga*, 1:460-461.; el-İsfahânî, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, 234-235.; Firûzabâdî, *el-Kâmus'ul-Muhît*, 879; ez-Zebidî, *Tâcu'l-arûs*, 14:107-110.

ve "bir şeyi yapmaya başlamak" şeklinde dört temel başlık altında toplamak mümkündür. Zira daha sonra vereceğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere kelimeye verilen alt anlamların, kelimenin kullanım ve anlam sahasının oldukça geniş olmasının bir neticesi olarak yer aldığı metinde bulunduğu cümlenin bağlamına göre kelimenin kök anlamları ile bağlantılı yeni ve farklı anlamlar kazandığı görülmektedir. Anlam sahası oldukça geniş olan bu kelimeye verilen alt anlamlar ise kelimenin asli anlamları ile çelişmeyip bilakis onun bu asli anlamlarını tamamlamaktadırlar.

"Ce'ale" Fiilinin Kur'an'daki Kullanımları

İnsanlara mesajını ulaştırmada Arap dilini vasıta kılan Kur'an'da bu dile ait hususiyetlerden birçoğuna rastlamak mümkündür.¹⁷ Bunlardan biri de çok anlamlı lafızlardır. Kur'an'da çok anlamlı lafızların bulunduğunu kabul eden âlimler, bu durumun onun hem edatları (hurûf), hem isimleri hem de fiilleri için geçerli olduğunu söylemişlerdir.¹⁸ "Ce'ale" fiili de bu çok anlamlı lafızlardan biri olup Kur'an'da en sık tekrarlanan fiillerdendir. Makalemizin konusunu teşkil eden "ce'ale" fiilinin çok anlamlılık bağlamında Kur'an'da hangi manalara geldiğini tespit edebilmek için içerisinde yer aldığı ayetlerin tamamını irdelemek gerekir. Bizler bu ayetleri inceledikten sonra tespit ettiğimiz her bir manası için belirli sayıda örnekler vererek konunun açıklık kazanmasını sağlayacağız.

"Ce'ale" fiili ve bundan türetilmiş kelimeler Kur'an'da 346 yerde, 47 farklı kullanımda geçmektedir.¹⁹ Kur'an-ı Kerim'de pek çok kez karşımıza çıkan "ce'ale" kelimesinin kullanıldığı yere göre anlamını doğru tespit edebilmek için, öncelikle söz konusu ayetlerde gramer açısından hangi konumda olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Çünkü "ce'ale" fiili bazen tam bir fiil olarak karşımıza çıkarken bazen de yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır. Tam bir fiil

¹⁷ Tiyek, "Vav Harfi ve Kur'an'ı Anlamaya Etkisi", 279.

¹⁸ Mesut Okumuş, "Kur'an Yorumunda Çok Anlamlı Lâfızlara Yaklaşımlar", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2003/1): 37.

¹⁹ Muhammed Fuâd Abdülbâki, *Mücem'ül-Müfehres Li-Elfâzi'l-Kur'ân-ı Kerim* (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1945), 208-214.

olarak kullanıldığında cümlede kimi zaman tek mefulle gelirken kimi zaman ise çift mefulle birlikte gelmektedir. İşte bu kullanım sahasındaki zenginlik, kelimenin sahip olduğu anlamlara da tesir etmektedir.

"Ce'ale" Fiilinin Sahip Olduğu Kök Anlamlar:

1.Yapmak (sana'a):

Lügatlere bakıldığında bu fiile verilen ilk anlamlardan birinin "sana'a/yapmak" olduğu görülmektedir.²⁰ Kur'an-ı Kerim'de bu manada çok sık tekrar edilen "ce'ale" fiilinin geçtiği ayetlerden bazı örnekler şöyledir:

*"Allah bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yardım ve zafer ancak, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındadır."*²¹

*"Onların sayısını inkar edenler için bir imtihan vesilesi yaptık ki, kendilerine kitap verilenler, kesin olarak bilsinler, iman edenlerin imanı artsın..."*²²

Bu iki ayette ve benzer formda gelen ayetlerde geçen "ce'ale" kelimesi "yapmak, etmek ya da kılmak şeklinde Türkçeye çevrilmiş olup, "ce'ale" kelimesinin kök anlamlarından biri olan "sanae/bir şey yapmak yahut bir şeyi bir şey yapmak" anlamında kullanılmıştır.

Yukarıda zikrettiğimiz ve benzeri ayetlerde²³ geçen "ce'ale" fiili "yapmak, etmek ya da kılmak" şeklinde Türkçeye çevrilmektedir.²⁴ Yapmak ve etmek Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre aynı manaya

²⁰ el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 1: 229; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüga*, 1:460-461.; Firûzabâdi, *el-Kâmûs'ul-Muhît*, 879; ez-Zebidi, *Tâcu'l-arûs*, 14:107-110.

²¹ Âli-İmran 3/126.

²² Müddesir 74/31.

²³ Bk.:En'âm 6/165; Âraf 7/69; Kasas 28/4; Fâtır 35/39.

²⁴ Örnek verdiğimiz ayetlerin mealleri için bk.: Diyanet İşleri; Ahmed Hulûsi; Ahmet Varol; Mustafa İslamoğlu; Ömer Nasuhi Bilmen.

gelmektedirler. Ancak kılmak kelimesi yapmak ve etmek kelimelerinin anlamlarının tamamını karşılamamaktadır. Yapmak ve etmek "bir şey yapmak veya bir şeyi bir şey yapmak" için kullanılır. Yani eğer cümlede tek nesne var ise "bir şey yapmak" anlamına gelirken; iki nesne bulunması durumunda "bir şeyi bir şey yapmak" anlamına gelir. Oysa kılmak sözcüğü tek nesne ile birlikte kullanılmaz. Yani "bir şey kılmak" denmez. Ancak cümlede iki nesne geldiği zaman tıpkı yapmak gibi bir anlam kazanır ve "bir şeyi bir şey kılmak" denir. Her iki durumda da "yapmak, etmek ya da kılmak" manasında gelen bu fiil nispet edildiği kaynağa göre de farklı anlamlar kazanmaktadır. Yani "yapmak, etmek ya da kılmak anlamına gelen "ce'ale" fiili eğer Allah'a nispet ediliyorsa Zemahşerî (ö.538/1143)'nin de ifade ettiği gibi²⁵ içerisinde "yaratma ya da tanzim etme" anlamını da içerir. Eğer cümlede tek nesne ile gelmişse sadece bir şey yapma manasında "haleka/yaratma" anlamında gelir.²⁶ Örneğin; Furkan suresi 61. ayette gökte burçlar yapan Allah'tır.

تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا "Gökte burçlar yapan..." ayeti kerimesinde yer alan "ce'ale" lafzı "yaratma" olarak tefsir edilmektedir.²⁷ Cümlede tek mef'ul gelmesi ve yapılan işin Allah'a nispet edilmesi "ce'ale" fiilinin (haleka/yaratma) anlamına gelmesini sağlar.

Şayet "ce'ale" fiilinin geldiği cümlede iki mef'ul bulunuyorsa o zaman ceale lafzı "bir şeyi bir şey yapmak" anlamında olur ki yine nispet edildiği kaynağa da bakmak gerekir. Çünkü bu halde geldiğinde de eğer fiilin sahibi Allah ise "yaratma" anlamının yanı sıra bir "tanzim etme ve düzenleme" anlamlarına da gelir. Örneğin Bakara suresi 22. ayette yeryüzünü insanlar için bir döşek yapan yani in-

²⁵ Ebu'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâzimi't-Tenzil* (Beyrut: Dârü'l Küttâbi'l-Arabî, 1986), 2:3.

²⁶ Benzer örnekler için bk.: Bakara 2/30; En'am 6/1.

²⁷ Ebû Hayyân el-Endelüsi; *el-Bahrü'l-Muhîd* (Beyrut: Dârü'l Fikr, 1420), 8:124; Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzi b. Abdîmelik b. Talha b. Muhammed en-Nişaburî el-Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât* (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmmetü'l-Kitab), 2:647; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 13:538.

sanların yeryüzünde rahatça yaşayabilmelerini sağlayabilmek için uygun hale getirip düzenleyen Allah'tır.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

"O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır. Öyleyse siz de bile bile Allah'a ortaklar koşmayın."²⁸ Ayeti kerimede geçen "ce'ale" kelimesi "haleka/yaratma" olarak tefsir edilmiştir: "Yüce Allah, kalacakları ve karar kılacakları yer olarak yeryüzünü yarattı."²⁹

"Yapmak, etmek ya da kılmak" anlamında gelen "ce'ale" fiili eğer insana nispet edilmişse "hiç yoktan yaratma" anlamından uzak sadece "bir şey yapmak" ya da "bir şeyi bir şey yapmak" anlamında kullanılmaktadır. Enbiya suresi 58. ayette Hz. İbrahim'in putları paramparça yapması "فَجَعَلَهُمْ جُدَادًا إِلَّا كَبِيرًا" "İçlerinden en büyüğünü bırakıp paramparça etti."³⁰ Ya da Yunus suresi 87. ayette yer aldığı gibi insanların evlerini namaz kılınan yerler yapması gibi وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بَيْوتًا مِصْرًا وَيَجْعَلُوا فِيهَا مَسَاجِدَ "Musa'ya ve kardeşine "Kavminiz için Mısır'da (sığınak olarak) evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın..."³¹ örneklerinde olduğu gibi. Ayrıca her iki örnekte görüldüğü üzere cümlede çift meful bulunması da bu ayetlerde yer alan "ce'ale" kelimesinin "haleka/yaratma" anlamına gelmediğinin ispatıdır.

2. Yaratmak (haleka, evcede):

"Ce'ale" fiili cümlede tek mefulle birlikte kullanıldığında icad ve halk manasında Allah için kullanılmaktadır. En'âm suresi 1. ayette "karanlığı ve nuru yarattı..." örneğinde olduğu gibi:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ "Gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlıkları var eden Allah'a hamdolsun."³² Bu ve

²⁸ Bakara 2/22.

²⁹ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1: 93.

³⁰ Enbiya 21/58.

³¹ Yunus 10/87.

³² En'âm 6/1.

benzer formda gelen ayetlerde "ce'ale" kelimesinin "yaratma" manasında olduğu hususunda müfessirlerimizin çoğunluğu hemfikirdir.³³ Bu hususta müfessirler arasında bir ittifak varken, mealler arasında bazı ihtilaflar mevcuttur.

Meallerde: "Karanlıkları ve aydınlığı (nuru) kılan..." (Ali Bulaç)³⁴; "Karanlıkları ve ışığı yaratan..." (A. Yusuf Ali)³⁵; "Karanlıkları ve aydınlığı düzenleyip var kılan..." (Celal Yıldırım)³⁶; "Karanlığı ve aydınlığı var eden..." (Hasan Basri Çantay)³⁷; "Karanlıkları ve aydınlığı yoktan var eden..." (Seyyid Kutup)³⁸; "Karanlıklara ve nuru takdir eden..." (Konyalı Mehmet Vehbi)³⁹

Mealler arasındaki bu farklılığın kaynağında şüphesiz "ce'ale" fiilinin anlam sahasının zenginliğinin göz ardı edilerek kelimeye hep aynı mananın verilme çabası yer almaktadır. Daha önce izah ettiğimiz gibi kılmak kelimesi "ce'ale"nin anlamlarının tamamını kuşatmamaktadır. Kılmak sözcüğü "bir şeyi bir şey yapmak" için kullanılır. Yani tek meful ile beraber kullanılmaz. Cümlede çift meful var ise ve de fiilin kaynağı Allah ise ancak o zaman (yaratma/haleka) anlamı kazanır. O halde "karanlıkları ve nuru kılan..." şeklinde verilen mealler doğru manayı vermemektedirler. Ayrıca manayı "yaratma" olarak verenler arasında da bir ihtilaf mevcuttur. Zira kimisi sadece var eden ya da yaratan şeklinde ifade ederken kimisi "yoktan

³³ Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Mâverdi, *Tefsîr'ü Mâverdi* (Beyrut: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1:396; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud el-Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimü't-Tenzil* (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâs, ts.), 2:108.; Kurtübî, *el-Câmiü Li Ahkâmi'l- Kur'an*, 6:386.; Ebu'l Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâburî el-Vâhidî, *et-Tefsîr'ül-Basit* (İmâdetü'l Bahsü'l-İlmiyye Câmiatü'l İmam Muhammed Suud el-İslamiyye, 1430), 8:8.; Muhammed Ali es-Sâbunî, *Safvetü't-Tefâsir* (Kahire: Dar el-Hadis, ts.), 1: 370-371.

³⁴ Ali Bulaç, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı* (İstanbul: Birim Yayınları, ts.), 128.

³⁵ A. Yusuf Ali, *The Holy Qur'an* (USA Wash: By Amaro Corp, 1983), 289.

³⁶ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Alemdar Ofset), 4: 1838.

³⁷ Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîmve Meâl-i Kerîm*, 4. Baskı (İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1962) 1: 182.

³⁸ Seyyid Kutup, *Fî Zilâl-il Kur'an*, çev.Salih Uçan,Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu (İstanbul:Dünya Yayıncılık, ts.), 3:469.

³⁹ Konyalı Mehmet Vehbî, *Hulâsat'ül Beyân Fî Tefsîr'il Kur'an* (İstanbul: Üç Dal Neşriyat, ts.), 3-4:1367.

var eden" şeklinde Türkçeye çevirmiştir. Nitekim zikredeceğimiz şu iki ayette de bu anlamda bir kullanım söz konusudur:

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيًّا "...ve her canlı şeyi sudan yarattık."⁴⁰

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا رُجُومًا لِئَلَّا يَفْسِدَ فِيهَا مِمَّا عَلَّمَهُهُ اللَّهُ وَهُوَ الْقَائِمُ يُحْيِي اللَّيْلَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

"O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır. O geceyi gündüze bürüyor. Şüphesiz bunlarda düşünen bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren deliller vardır)."⁴¹

Her iki ayette yer alan "ce'ale" fiili Zemahşeri'nin de ifade ettiği gibi şayet tek meful'e müteaddi olursa yaratma anlamında "Biz hareket eden her canlıyı sudan yarattık", çift meful'e müteaddi olursa "sayyere" manasında olup Allah'a nispet edilmeleri hasebiyle yine yaratma manasında "Biz canlı olan her şeyi su sebebiyle yarattık" insan onsuz olamaz tarzında olur.⁴²

"Ce'ale" fiilinin Kur'an'da "yaratma" manasında geldiği bazı örnekler de şunlardır: Dağların yaratılışı hakkında "وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ" "Orada yüksek yüksek dağlar meydana getirmedik mi?..."⁴³; İnsanların azalarının yaratılmasını ifade etmek üzere "وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ" "Biz ona vermedik mi; iki göz, bir dil, iki dudak."⁴⁴; yine bu azaların yapmış olduğu eylemlerin meydana getirilmelerini anlatmak üzere "وَجَعَلَ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ" "Sizin için işitme, görme ve idrak duygularını yarattı."⁴⁵; gece ve gündüzün yaratılışını ifade etmede "جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا" "O Allah'dır ki içinde rahat edesiniz diye geceyi, çalışasınız diye gündüzü aydınlık olarak yarattı..."⁴⁶; ağaçla-

⁴⁰ Enbiyâ 21/30.

⁴¹ Râd 13/3.

⁴² Zemahşeri, el-Keşşâf, 3:113.; Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Ali et-Teymi el-Bekr Fahrüddin er-Râzi, *Mefâtiḥü'l-Gayb* (Beyrut: Dârü İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 22:136.; Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karhağa; Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.), 10:5312.

⁴³ Mürselat 77/27; Neml 27/61; Fussilet 41/10; Enbiya 21/31.

⁴⁴ Beled 90/8-9.

⁴⁵ Secde 32/9; Ahkâf 46/26; Mülk 67/23.

⁴⁶ Yunus 10/67; Kasas 28/73; Mü'min 40/61; Neml 27/86.

rın ve meyvelerin yaratılışı için "وَمِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ" "...orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır."⁴⁷; insanlar ve hayvanların çift olarak yaratılması "جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا" "...size kendinizden eşler, hayvanlara da (kendilerinden) eşler yaratandır."⁴⁸; ateşin yaratılmasını ifade etmek üzere "الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِّنَ الشَّجَرِ" "O sizin için yeşil ağaçtan ateşi yaratandır."⁴⁹; insanlara fayda sağlaması için hayvanların yaratılması "اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوهَا مِنْهَا" "Allah bir kısmına binersiniz, bir kısmını da yiyersiniz diye hayvanları yaratandır."⁵⁰

"Ce'ale" fiili tam bir fiil olarak "yaratma" anlamında kullanılmasının yanı sıra Zemahşerî'nin de ifade ettiği gibi "tanzim etme, düzenleme"⁵¹ anlamında da kullanılır ki bu durumlar da yine "yaratma" kavramı ile yakından alakalıdır. Bu minval üzere gelen ayetlerden bazıları şöyledir:

Gökleri ve yeri insanların yaşamasına uygun hale getiren; gökleri bir tavan⁵², arzı bir karar yeri⁵³ ve bir beşik⁵⁴, bir döşek⁵⁵ yapması, insanları millet millet, kabile kabile⁵⁶ yapması gibi... Ayetlerde yer alan ifadelere bakarsak sadece gökleri yarattı ifadesi yerine "...göğü korunmuş bir tavan yaptık..." (Diyanet İşleri), yeryüzünü yarattık ifadesi yerine "Yeri sizin için bir yerleşim alanı...yaptı." (Bayraktar Bayraklı) şeklinde bir tanzim etme olayından bahsedilebilir. Yine aynı şekilde insanların birbirleri ile sosyal ilişkiler kurup birbirlerinden yararlanabilmeleri için de millet millet ya da kabile kabile yaratılmasını ifade eden ayetlerde de "ce'ale" fiili tanzim ve düzenleme manasını içeren bir şekilde kullanılmıştır.

⁴⁷ Râd 13/3.

⁴⁸ Şûrâ 42/11.

⁴⁹ Yasin 36/80.

⁵⁰ Mü'min 40/79.

⁵¹ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 2:3.

⁵² Enbiya 21/32.

⁵³ Mü'min 40/64.

⁵⁴ Tâhâ 20/53.

⁵⁵ Bakara 2/22.

⁵⁶ Hucûrat 49/13.

3. Dönüştürmek (صير / sayyere):

"Ce'ale" fiili efâl-u kulûb (bilgi, zan ve değiştirme fiilleri) denen fiil gruplarından biri olan "efâl-u tahvil" fiilleri arasında yer almaktadır. Efâl-u tahvil; "Bir durumdan başka bir duruma dönüşümü, değişimi, edinmeyi veya kılmayı anlatan fiillerdir. Bu fiiller iki mefulun bih sarîh alırlar. Ve mana olarak "bir şeyi bir şey haline çevirmek, bir şeyi bir şey kılmak, dönüştürmek" anlamlarını ifade ederler.⁵⁷

Daha evvel zikrettiğimiz gibi "ce'ale" kelimesi de iki meful alabilen fiillerdendir. Tek meful aldığıında (خلق) yaratmak, iki meful aldığıında ise (صير) dönüştürmek anlamındadır.⁵⁸ "Ce'ale" fiili, (صير / dönüştürme) manasına olursa, tahvil ve tasyîr fiillerinden olur.⁵⁹ Kur'an-ı Kerim'de "ce'ale" fiilinin bu kullanım şeklini sıkça görürüz. Örneğin Furkan suresi 23. Ayetinde geçen "فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا" "...Onları havada dağılmış toz duman haline getirdik."⁶⁰ ifadesi için Kurtûbî, "Yüce Allah, inkarları sebebiyle onların amellerini boşa çıkarmış, neticede amelleri dağınık toz haline gelmiştir." diyerek inkarcıların inkarlarından dolayı yaptıkları iyi amellerin kendileri için faydasız hale geleceğini ifade etmek üzere "ce'ale" fiilinin "bir şeyi başka bir şeye dönüştürme" manası olan "sayyere" manasında geldiğini söyler.⁶¹

"Ce'ale" fiilinin çift mefulle kullanıldığı ve "sayyere" manasında geldiği durumlarda kazandığı anlamlar diğer kök manalarında olduğu gibi burada da nispet edildiği yere göre farklılık göstermek-

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bk.: Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-Vâfi* (Beyrut: Mektebetü'l-Muhammedî, 2007), 2:10-11.

⁵⁸ Bk.: Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2:3.; Beydâvî, *Tefsîrû Beydâvî*, 1:36.

⁵⁹ Ömer Faruk Paksu, *Arap Dilinin Temel Kaideleri* (Kahramanmaraş: Kalkan Matbaacılık, 2017), 1: 470.

⁶⁰ Furkan 25/23.

⁶¹ Benzer açıklamalar için Furkan suresi 23. ayet bağlamında bk.: Kurtûbî, *el-Câmiü Li Ahkâmi'l- Kur'an*; Sâbuni, *Safvetü't-Tefasir*; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîrül-Münîr*, trc. Hamdi Arslan- Ahmet Efe- Beşir Eryarsoy- İbrahim Kutluay- Nurettin Yıldız (İstanbul: Bilimevi Bas. Yay. Ltd. Şti, 2005); Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*.

tedir. Kur'an'da Allah'a nispet edilen bir eylem olarak kullanıldığında şu şekilde karşımıza çıkar:

"*Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur.*"⁶²; *"Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife (hükümdar) yaptık"*⁶³ *"Ve Hz. Musa kavmine şöyle demişti: 'Ey kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani içinizden peygamberler çıkarmıştı. Sizi hükümdarlar yapmıştı ve (diğer) toplumlardan hiçbirine vermediğini size vermişti."*⁶⁴; *"Rabbi onu (peygamber olarak) seçti ve salihlerden"*⁶⁵ *yaptı.*"⁶⁶

Yukarıda verdiğimiz ayetlerde yer alan "ce'ale" fiillerinin tamamı fiilin cümlede iki meful aldığı ve "sayyere" manasında kullanıldığı durumlara birer örnektir. Bu durumda bu fiil "bir şeyi başka bir şey yapmak" anlamındadır. Bir şeyi başka bir şey yapmak iki şekilde olur:

a) Dönüştürerek

"Ce'ale" fiilinin "sayyera" manasında Allah'a nisbet edildiğinde kazandığı anlam yine kelimenin kök anlamlarından biri olan "yaratma" anlamıyla da dolaylı olarak alakalıdır. Örneğin; *"Güneşi bir ışık..."*⁶⁷; *"Yeryüzünü bir döşek..."*⁶⁸; *"Geceyi sizin için bir örtü..."*⁶⁹; *"Geceyi ve gündüzü ardarda kılan..."*⁷⁰; *"Geceyi ve gündüzü ardarda kılan..."*⁷¹;

⁶² Fâtır 35/1.

⁶³ Sâd 38/26.

⁶⁴ Mâide 5/20.

⁶⁵ Salih kelimesinin Kur'an'da ifade ettiği anlamlar için bk.: Abdurrahman Altuntaş, "Kur'an'da İnsanın Salih Olma Süreci", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/7 (2018): 82.

⁶⁶ Kalem 68/50.

⁶⁷ Bakara 2/22.

⁶⁸ Yunus 10/5.

⁶⁹ Tâhâ 20/53.

⁷⁰ Furkan 25/47.

⁷¹ Furkan 25/62.

الأَرْضَ بِسَاطًا "Ve Allah sizin için arzı geniş bir mekan kıldı."⁷² şeklinde karşımıza çıkan ayetlerde "ce'ale"nin iki meful aldığı durumlardır. Ayetlerde zikredilen durumlar bir insanın iradesinin üstünde şeyler olup ancak Allah'ın güç yetirebileceği durumlardır. O halde bu ayetlerin tamamının faili Allah'tır. Allah, insanların yaşadıkları ortamı onların yaşamlarını sürdürmelerine en uygun hale dönüştürerek yaratmıştır.

b) Dönüştürmeden ona yeni bir vazife, yeni bir fonksiyon yüklemek

Bu hususla ilgili verdiğimiz örneklerde Allah meleklerle⁷³ ve insanlardan bazılarına⁷⁴ elçilik görevi vererek onların sahip olduğu özelliklere yenilerini eklemek suretiyle onların üzerinde bir değişiklik yapıyor. Yani elçi değilken elçilik vasfı yükleyerek, onları bir konumdan başka bir konuma taşıyor.

"Ce'ale" fiili yine "sayyere" manasında çift mefulle gelip insana nispet edildiğinde ise anlam, Allah'a nispet edildiği durumlardan farklıdır. Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda insana nispet edildiği ayetlerde "ce'ale" daha çok insanların dahili bulunmayan şeylere itikâd ve tesmiyede bulunmaları durumunda geldiğini görürüz. Örneğin;

En'âm suresinde; *وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ* "Cinleri Allah'a ortak yaptılar."⁷⁵ Bu ve benzer ayetlerde geçen "ce'ale" kelimesi⁷⁶ "nisbet etmek" anlamında kullanılmaktadır.⁷⁷ Bu ayette cinleri Allah'a ortak yapmanın anlamı, "cinlere tapınmak, onları da tanrı yerine koymak, onlara sığınmak ve onlardan yardım beklemek"tir.⁷⁸ Ayeti gramer açısından değerlendiren Zemahşerî cümlede iki meful bulunmasına

⁷² Nûh 71/19.

⁷³ Fâtır 35/1.

⁷⁴ Sâd 38/26; Mâide 5/20; Kalem 68/50.

⁷⁵ En'âm 6/100.

⁷⁶ Bazı örnekler için bk. En'âm 6/136; Yunus 10/59; Nahl 16/57,62; Zuhrûf 43/15, 19;...

⁷⁷ Okuyan, Mehmet, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015), 207.

⁷⁸ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 6: 463.

dikkat çeker.⁷⁹ Bu açıdan bakıldığında "ce'ale" nin anlamı "sayyere" yani "bir halden başka bir hale çevirme/dönüştürme" olarak zikredilebilir. Taberî (ö.310/923) ise burada Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etme metodunu uygulayarak bu ayeti bir başka ayetle açıklar: **وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا** "Allah ile cinler arasında da nesep bağı kurdular."⁸⁰ Taberî bu açıklamalarıyla, Arapların Allah, melek ve cinler arasındaki nesep bağı konusundaki çeşitli inançlarını naklediyor.⁸¹

4.Bir fiile başlamak:

Arapçada "ef'âl-i şürû" olarak bilinen ve bir eyleme başlamayı anlatmak için yardımcı fiil olarak kullanılan fiillerden biri de "ce'ale" fiilidir. Başlama fiilleri tek başlarına kullanıldıklarında kendi anlamlarını taşırlar. Kendilerinden sonra bir muzârî fiil gelmesi durumunda ise başlama fiili anlamı kazanırlar: Örneğin;

جَعَلَ الطَّبِيبُ يُعَالِجُ الْمَرْضَى Doktor hastaları muayene etmeye başladı.

Bilinen ilk lügatlerden Kitâbu'l-Ayn'ın müellifi Halil b. Ahmet de "ce'ale" fiilinin yapmak anlamında kullanıldığında "صنع /yapmak" fiili ile aynı anlamda olduğunu, ancak "bir işi yapmaya başlamak" anlamında yardımcı fiil olarak kullanıldığında " صنع/yapmak" fiilinin ifade ettiği anlama gelmediğini şu şekilde açıklar:⁸²

صنع صنعاً وجعل أعم لأنك تقول : جعل يأكل وجعل يصنع كذا ولا تقول : صنع يأكل

Halil b. Ahmed'in de ifade ettiği gibi yardımcı fiil olarak kullanıldığında "ce'ale" fiili "sane'a" fiilinden daha kapsamlı olup, her durumda birbirinin yerine kullanılamazlar.

Yaptığımız incelemeler neticesinde Kur'an ayetlerinde "ce'ale" fiilinin bu kullanım şekli ile ilgili bir örnek karşımıza çıkmamıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

"Ce'ale" fiili ve türevlerinin sahip olduğu manaların tespitine yönelik çalışmamızda mezkûr fiilin çok anlamlı bir yapıya sahip ol-

⁷⁹ Zemâhşerî, *el-Keşşâf*, 2:52.

⁸⁰ Sâffât 37/158.

⁸¹ Açıklamalar için bk. Ebû Câfer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kurân* (b.y.: Müessesetür-Risâle, 2000), 11: 7-10.

⁸² el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 1: 229.

duğunu ve kök anlamlarının " صنع /yapmak", " خلق /yaratmak" ile " صير /dönüştürmek" şeklinde olduğunu söyleyebiliriz. Kullanım sahası oldukça geniş olan bu fiil kimi zaman da "bir işi yapmaya başlamak" anlamında yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır. Ancak bu kullanım şeklinin Kur'ân'da bir örneği karşımıza çıkmamıştır.

"Ce'ale" fiiline gramer açısından bakıldığında da kullanım alanına göre anlamında bazı değişiklikler söz konusu olmaktadır. Zira "ce'ale" fiili cümlede tek meful'le birlikte kullanıldığında "haleka/yaratma" anlamına gelirken, iki mefulle birlikte kullanıldığında "sayyere/dönüştürme" anlamına gelmektedir.

Yine kullanıldığı cümlenin bağlamı çerçevesinde nispet edildiği yere göre de anlamında bazı değişiklikler olmaktadır. Eğer "ce'ale" fiili "sanae/yapmak" anlamında kullanılmışsa fiilin faili Allah ise cümlede "yaratma/tanzim ve düzenleme" anlamlarını da barındırırken; fiilin faili insan ise sadece "bir şey yapma/bir şeyi bir şey yapma" anlamında kullanılır.

Netice olarak "ce'ale" fiilinin çok anlamlı ve kullanım alanı oldukça geniş bir yapıya sahip olduğunu söylemeliyiz. Fiilimizin sahip olduğu bu özellikler kimi zaman ifadede bir zenginlik olarak ortaya çıkarken kimi zaman da anlamda karışıklığa neden olmaktadır. Mezkûr fiilin cümleye kattığı anlamdaki farklı ifadeler baz alındığında şayet anlamda derin bir değişikliğe sebep olmuyorsa bir zenginlik, manayı derinden etkiliyorsa bir ihtilaf olarak değerlendirilmelidir. Bu durumda yapılması gereken fiilin cümlede hangi konum ve bağlamda geçtiğinin irdelenmesidir. Varılan sonucun şahsî kanaatlerden uzak objektif olarak ortaya çıkarılmasına önem verilmelidir.

Kaynakça

- Abbas, Hasan. *en-Nahvü'l-Vâfi*. Beyrut: Mektebetü'l-Muhammedî. 2007.
- Abdülbâkî, Muhammed Fu'ad. *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1945.
- Altuntaş, Abdurrahman. "Kur'an'da İnsanın Salih Olma Süreci". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/7 (2018): 81-113.
- Altuntaş, Halil- Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- A. Yusuf, Ali. *The Holy Qur'an*. USA Wash: By Amaro Corp, 1983.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2006.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ud el-Ferrâ'. *Me'âlimü't-Tenzil*. Beyrut: Dâru İhyâi'tTürâsi'l-Arabî, ts.
- Beydâvî, Abdullah ibn Ömer ibn Muhammed Nasıruddîn. *Envâru't Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru İhyâi'tTürâsi'l-Arabî, ts.
- Bulaç, Ali. *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*. İstanbul: Birim Yayınları, ts.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. 4. Baskı. İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1962.
- Durmuş, Zülfikar. "Elmalılı'nın Mealinde Çok Anlamlılık Problemine Yaklaşımı (Lafız-Mana İlişkisi)". *Diyanet İlmi Dergi* 51/3 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2015)
- Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburî el-Vâhidî. *et-Tefsîrû'l-Basît*. İmâdetü'l Bahsü'l-İlmiyye-Câmiatü'l İmam Muhammed b. Suû'd el-İslamiyye, 1430.
- Ebü Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahrü'l-Muhît*. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1420.
- Ezherî, Ebî Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîb'ül-Lüğa*. Beyrut: Dâr'u İhyâ'ul- Türâs'il-Arabiyye, 2001.

- el-Firûzabâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Yâkub. *el-Kâmus'ul-Muh'it*. Beyrut: Dâr'ül-Fikr, 2003.
- el-Halîl b. Ahmed Ferâhîdî. *Kitâbü'l-Ayn Muratteben alâ Hurûfi'lMu'cem*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütüb'ül-İlmiyye, 2003.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed. *Mu'cemu Mekâyîsi'l-luğa*. nşr. Abdusselâm Muhammed Harûn. Beyrut: Dar'ül-Fikr, 1979.
- İbn Kesîr, Eb'ul-Fidâ' İsmail. *Tefsîru'l-Kurân'ül-Azîm*. Beyrut: Dâr'ül-Kütüb'ül-İlmiyye, ts.
- İbn Kesir, Eb'ul-Fidâ' İsmail. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. Çev: Bekir Karlağa- Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.
- İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mukrim. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru İhyâi't Tûrâsi'l-Arabî, 1999.
- el-Kurtûbî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr İbn Fahr. *Câmi'ul-Ahkâm'ül-Kurân*. Kahire:Dâr'ül-Kütüb'ül-Mısriyye, 1964.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdulkerim b. Hevazi b. Abdilmelik b. Talha b. Muhammed en-Nişaburi. *Letâifu'l-İşârât*. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmmetü'l-Kitâb, ts.
- Kutup, Seyyid. *Fî Zılâl-il Kur'ân*. Çev: Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu. İstanbul: Dünya Yayıncılık, ts.
- Konyalı, Mehmet Vehbi. *Hülâsat'ül Beyân Fî Tefsîr'ül Kur'ân*. 4. Baskı. İstanbul: Üç Dal Neşriyat, ts.
- Lyons, Jhon. *Kuramsal Dilbilime Giriş*. Çev. Ahmet Kocaman. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.
- Mâverdî, Eb'ul Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Tefsîr'ü Mâverdî*. Beyrut: Dâr'ül Kütüb'ül- İlmiyye.
- Okumuş, Mesut. "Kur'an Yorumunda Çok Anlamlı Lafızlara Yaklaşımlar". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/3 (2003/1): 27-62.
- Okuyan, Mehmet. *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*. İstanbul: Düşün Yayınları, 2015.

- Paksu, Ömer Faruk. *Arap Dilinin Temel Kaideleri*. Kahramanmaraş: Kalkan Matbaacılık, 2017.
- er-Râgıb, el-Huseyn b. Muhammed el-İsfahânî. *el-Müredat Fî Gar'ib'il-Kur'ân*. Tahran: Mektebetü'l-Büzer, 1373.
- er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Ali et-Teymi el-Bekr Fahrüddin. *Mefâti'h'ül-Gayb*. Beyrut: Dâru İhyâ'it Tûrâsi'l-Arabî, ts.
- Sabûnî, Muhammed Ali. *Safvet'üt-Tefâsir*. Kahire: Dâr'ül-Hadîs, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'an*. Müessesese tû'r-Risâle 2000.
- Tiyek, Fatih. "Vav Harfî ve Kur'an'ı Anlamaya Etkisi". *Bilimname XXX* 2016/1, 275-296.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. Sad: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Boilelli, Abdullah Yücel. İstanbul: Feza Gazetecilik A.Ş., ts.
- Yıldırım, Celâl. *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*. İstanbul: Alemdar Ofset, ts.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseyinî. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Kuveyt: Matbaatü Hukûmeti'l-Kuveyt, 1986.
- Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an Hâkâiki Ğavâmizi't-Tenzîl*. 3. Baskı. Beyrut: Daru'l-Küttâbi'l Arabî, 1986.
- Zuhayli, Vehbe, *et-Tefsirü'l-Münir*. Tercüme: Hamdi Arslan-Dr.Ahmet Efe-Beşir Eryarsoy-Dr. H. İbrahim Kutluay- Nurettin Yıldız. İstanbul: Bilimevi Bas. Yay. Ltd. Şti., 2005.

The Meanings Of "Ce'ale" Verb And Its Derivatives In Quran

Summary

The Qur'ān is a book that places the individual directly in a central position and is sent to guide people to survive according to the Allāh's approval of Allah. In this case, the Qur'ān is one of the concrete channels of communication between Allah and man. The understandability of the language with which the message is expressed is one of the most important factors in communicating the message from the source to the recipient. The better the properties of the message language is known, the more it is possible for the message to be understood correctly. In this context, so that the Qur'ān is understood in the most accurate way possible it is very important to know the features of the Arabic language with which it is expressed.

As in almost every other language, there are similar, antonymous, synonymous and multi meaningful words in Arabic. In this context, Qur'ān contains synonyms, antonyms and multi meaningful terms. So, our article determines the meanings of "je'ale" verb, one of the most meaningful word in the Qur'ān with respect to verses.

"Ce'ale" verb and its derivatives are pronounced hundreds of times in different forms in Qur'ān. The word does not have the same meaning in all occurrences but has interdependent meanings.

The meanings that are given to the verb "je'ale" are as follows; making, changing, rendering, beginning, naming, ruling, referring, giving, creating, telling, guessing, placing, loading, appointing or providing...etc.

In this work, which consists in identifying the meanings of the verb "je'ale" and its derivatives, we show that this verb has not only multiple meanings, but also fundamental meanings such as "to

make", "to create" and "to transform". This word has a wide range of utilization and sometimes it is being used as an auxiliary verb meaning "to begin something". However, we couldn't find an occurrence of this type of usage in the Qur'an.

When we grammatically compare the "je'ale" verb, we find that it present some meaning changes according to the place of usage. Therefore, this verb means "to create" when it is used with one agent, while it means "to transform" when it is used with two agents.

In addition, in the context of the sentence in which it is used its meaning presents changes according to the reference for which it is used. If the "je'ale" verb is used in "to make" meaning, when the agent is Allāh it also contains "to create/regulate and arrange"; also it means "to do something/to make something into another thing" when the agent is human.

Consequently we should say that the "je'ale" verb is multi meaningful and its area of use is wide. The properties of this verb appear as a richness of expression but it can nevertheless lead to a confusion of meaning. When considered on the basis of the mentioned verb doesn't affect a considerable meaning change, it should be encountered as richness of expression, not it does affect the meaning totally, it is a confusion. In this case, what should be done is to examine in what location and context the sentence is uttered. The consequences should also be dealt with objectively while being far away from personal point of views.

Keywords: Tafsīr, Qur'ān, glossary, commentary, "ce'ale", meaning